

POVOJNI RAZVOJ MANJŠINSKEGA IN VEČINSKEGA ŠOLSTVA NA OBEH STRANEH ITALIJANSKO-JUGOSLOVANSKE MEJE

Pavel STRANJ

raziskovalec pri SLORI-ju, 34122 Trst, G. Gallina 5, IT
ricercatore dello SLORI, 34122 Trieste, Via G. Gallina 5, IT

IZVLEČEK

Trend vpisa v šolske manjšinske sisteme nam omogoča količinsko oceno vrste družbenih procesov, ki potekajo znotraj ali izven skupnosti. Štiri desetletja obstoja dveh sorodnih in sosednih sistemov, slovenskega v Italiji in italijanskega v Sloveniji, daje veliko možnosti primerjave in preverjanja.

Šola ima za manjšinsko skupnost drugačen pomen kot za večino. Ta preprosta resnica velja tudi za raziskovalca manjšinske stvarnosti, ne le na šolskem področju, ampak v veliko širšem razponu. Pogosto je namreč šola edina ustanova, edini družbeni okvir, v katerem se manjšina izraža, kar omogoča vpogled v določen presek njene notranje strukture ter v zaporedju šolskih let omogoča celo opazovanje njenega razvoja.

Poleg svoje vsestranske družbene pomembnosti ima torej šola tudi vlogo bistvenega vira za gradivo kvantitativne in kvalitativne narave o manjšini, pa čeprav vključuje le vzorec celotne skupnosti, njene mlajše generacije. Ta pomladek, pa je izraz najvitalnejšega dela skupnosti: mlajše polovice vseh pripadnikov manjšine, njenega dela, ki ga najaktivnejšega "ujame" ravno v dobi njegove pomladitve in nadaljnega generacijskega prehoda.

Večinska skupnost - oziroma država in razni njeni organi - posegajo v šolski krog po podatke o svojem razvoju redkeje kot manjšina. Država išče v šoli v glavnem le podatke o šoli, ker ima za druga področja na razpolago tudi druge vire, predvsem pa nima problema definicije, kdo je njen član in kje so njene meje. Manjšinska šola pa je ustanova, ki daje manjšini poleg določene vzgoje in izobrazbe tudi neke osnovne "obrise", ki jo identificirajo - izraženo drugače - označujejo preko označevanja njenih pripadnikov.

To zaznamovanje poteka preko specifičnosti manjšinske šolske strukture, njene vsebine in metode poučevanja. Naj navedem le primer: učenec prvega razreda osnovne šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji nima

še pojma o narodnostnih razmerah v svojem okolju, a že ve, da se on mora učiti poleg svojega materinega jezika tudi jezik večine, ker to mora in ker ga dejansko rabi, medtem ko se njegov italijanski vrstnik, ki pogostoma sedi v isti stavbi, ne uči tudi njegovega, manjšinskega jezika, ker ta možnost sploh ni predvidena in se očitno ne zdi potrebna. To je zelo jasno sporočilo, ki že od vsega začetka vtisne v otroka negativni občutek o vlogi in pomenu lastnega jezika v družbi. Manjšinska šola tako nauči svoje učence ne le določeno znanje, ampak tudi vlogo, ki je določena manjšinskemu jeziku v družbi.

Ta vzgojni vidik šolske strukture, ki zadeva neposredno manjšine, je nekoliko zaostrena različica širše družbene vloge, ki jo izvaja šola: novim rodovom ne posreduje le znanje, s tem da reproducira proizvodjalne sposobnosti družbe (izobraževanje), ampak reproducira tudi družbene odnose, ki so se v družbi izoblikovali med njenimim posameznimi sestavinami (vzgoja). To misel povzemam iz Althusserjeve teorije o "državnih ideoloških aparatih" in iz njene prilagoditve na našh razmerah izvajam ugotovitev, da se manjšinska skupnost, kot sestavni del širše družbe, ne more izogniti isti logiki in da zato nujno reproducira v okviru svojega delovanja tisti širši družbeni odnos, ki je bil dosežen med večino in manjšino izven šole. Kot vemo, se navadno ta odnos izraža v manjšinski podrejenosti večini.

Manjšinske šole torej ne moremo opazovati, razumevati in razlagati ločeno od splošnega šolskega ustroja njene širše družbene stvarnosti. Njen razvoj lahko razumevamo in razlagamo le v primerjavi in v zvezi z razvojem večinske šole. Vpis v manjšinske šole izraža - bolj kot

sam razvoj znotraj manjšine - predvsem razvoj odnosov med manjšino in večino.

Iz teh splošnih izhodišč razvijam svoje zanimanje za vprašanje slovenskega šolstva v Italiji. Lani, na 15. zborovanju slovenskih geografov, ki se je odvijalo na Primorskem, sem skušal prvič razširiti svojo analizo tudi na italijansko šolo v Sloveniji. Zbiranje gradiva, ki bi omogočalo primerjavo glavnih procesov v obeh sistemih, se je izkazalo kot zelo zamudno, a prvi rezultati so bili spodbudni in zato nadaljujem v to smer.

Ker mislim, da sem šele na začetnem delu poti, se bom danes tu le nekaterih primerjav, ki so še uvodne narave. Razmišljal bom le o najbolj grobih in splošnih potezah obeh šol, in sicer predvsem o njihovem kvantitativnem, številčnem razvoju. Le tu pa tam, kjer so podatki že na razpolago, bom posegal tudi na kvalitativno raven.

Iz istih razlogov se bom omejil le na nižje ravni šolske strukture, v glavnem na področje obveznega šolstva, kajti analiza drugih dveh neobveznih področij, predšolskega in srednješolskega znatno zaplete in razširi problematiko. Kljub vsem tem omejitvam moram uvodoma ugotoviti, da izhajam iz statistične podlage, v kateri je še nekaj vrzeli: gre predvsem za podatke o vpisanih v italijansko šolo na Obali za leta, ko je eksodus dosegel višek, ter za splošni demografski razvoj Obale v istem obdobju. Kljub tem pomanjkljivostim so zbrani podatki dovolj zaokroženi, da omogočajo ugotovitve, ki sledijo.

Pri obeh manjšinah nisem hotel upoštevati celotnega področja, kjer obstajajo njihove šole, ker bi tudi to pomenilo v tej fazi preveliko razširitev in razčlenitev obravnavane teme. Za Slovence v Italiji sem se omejil na tržaško pokrajino, za Italijane v Sloveniji pa na tri obalne občine, ki jih bom v nadaljnjem besedilu, na kratko, označeval kar kot "Obala". S to omejitvijo je še bolj poudarjena odvisnost obeh upoštevanih manjšinskih skupnosti od meje, ki ju loči: meja in mednarodni odnosi ob njej so bili namreč važen dejavnik v razvoju obeh manjšin in njen skrajni del, od Kokoši do Drage sv. Jerneja, je dobil svojstvo dokončne mejne črte šele z Osimskimi sporazumi leta 1979. Zdelo se mi je primereno, da začnem primerjavo pri tistih dveh komponentah obeh skupnosti, ki sta si najbližji in tako najtesneje vezani na učinkovanje istih ali sorodnih zunanjih dejavnikov.

Jedro te analize bodo potemtakem štiri serije števil, podatki o vpisanih v vse razrede obveznih šol v štirih šolskih strukturah. Te so:

1. slovensko manjšinsko šolstvo na Tržaškem,
2. italijansko večinsko šolstvo na Tržaškem,
3. italijansko manjšinsko šolstvo na Obali,
4. slovensko večinsko šolstvo na Obali.

Potek vpisov v vse štiri omenjene šolske sisteme je prikazan v priloženih grafih, kjer so vrste podatkov vzporedne v parih. Zanimivo je, da je pri vseh štirih šolskih sistemih opaziti štiri precej jasno ločene dobe, v katerih

se vrstijo pozitivne in negativne faze razvoja z različno intenzivnostjo in trajnostjo. Poglejmo, primerjalno, njihov potek!

SLOVENSKO IN ITALIJANSKO ŠOLSTVO NA TRŽAŠKEM

Slovensko šolstvo v Italiji je v prvih povojnih letih zaznamovalo rahlo rast, ki jo je očitno ustavila najprej Mirovna konferenca, ki je nakazala politično bodočnost Trsta, nato pa - dokončno - resolucija Informbiroja, ki je privedla do razkola na tržaški levici. Po letu 1948 je začela doba upadanja vpisov, ki je trajala dobrih 18 let in dosegla dno v šolskem letu 1965/66, ko je v slovenskih šolah ostalo le še 34% izhodiščnega števila učencev (padec od 4.900 na 1.700 vpisanih).

K tako močnemu krčenju je prispeval največ asimilacijski pritisk okolja. Prva povojna leta ni bilo prostora za vzgojo k sožitju, ne za iskanje kulturne povezave pri večinskemu narodu. Na vpis v eno ali v drugo šolo so gledali kot na nekak plebiscit za to ali drugo kulturo, za ta ali drugi jezik, kar je v tedanjih razmerah pomenilo za to ali drugo državo. V takih razmerah ni bilo prostora niti za vmesne izbire mešanih zakonov, ki so že obstajali in so se praviloma odločali za večinsko šolsko strukturo.

Krčenje vpisov v slovenske šole je izhajalo precej tudi iz toka izseljevanja, ki je dosegel višek v letih 1955-1960. Po lastni oceni je v tistem času zapustilo Tržaško približno 3.000 Slovencev. Po zakonitostih, ki uravnavajo ekonomsko migracijo, je bila v ta tok zajeta prvenstveno mlada slovenska populacija, ki je ni pozneje nadomestil nihče. Poleg trenutne vrzeli, ki je nastala v slovenskih šolskih klopeh, je ta izselitveni val povzročil še dodatni učinek na poznejšo generacijo, v začetku 80. let, ko so v slovenskih šolah zmanjkali tudi otroci prejšnjih emigrantov.

Potek vpisov v italijanske šole je zaznamovalo veliko daljše, desetletno obdobje rasti vpisov. Prirastek sicer ni bil zelo močan, znašal je komaj 12% glede na izhodiščno vrednost in izhajal je v glavnem iz priliva, ki so ga sestavljali begunci z onstran meje. Ob popisu leta 1961 je v sami tržaški občini 66.608 oseb (24,4% prebivalstva) priglasilo kot kraj rojstva Cono B ZVU (32.545) ali druga "prepuščena ozemlja" (34.063), ki jih je po vojni prevzela pod svojo upravo Jugoslavija.

Vendar tudi ta močna priselitev ni uspela zajeziti sledeče demografske krize, ki je bila delno vsedrjavne narave, delno pa krajevne, kajti poleg Slovencev se je v letih 1955-60 izselilo tudi veliko Tržačanov italijanskega porekla. Tudi za italijansko šolstvo je zato sledila doba upadanja vpisov, ki pa je bila krajša kot za slovensko. Trajala je do šol. leta 1963/64 in bila neprimerno blažja, saj je zmanjšala število vpisanih le za 13%. Na italijanske šole pač ni vplivala asimilacija, ampak obratno, blagodejni učinek aktivne priselivitvene bilance. Vendar je tudi

za Italijane ta pridobitev rodila v naslednji generaciji grenke sadove: na novo prispeli istrski begunci so pripadali skoro enakomerno vsem starostnim dobam, odhajajoči Tržačani pa so bili izrazito mladi rod. Zamenjava prebivalstva v demografskem smislu ni bila enakovredna, kar je pokazalo svoje negativne učinke v naslednji generaciji, ko je rodnost na Tržaškem dosegla eno od dveh najnižjih vrednosti v Italiji.

V nadaljnjem sta se večinsko in manjšinsko šolstvo razvijali skoro vzporedno. Italijanska šola je zaznamovala rast do šol. leta 1976/77, poprečno po 2,2 % letno, nato pa stalen in strm padec, poprečno po 4 % letno. Slovenska obvezna šola je sledila z enakim porastom in enakim upadanjem, le z rahlim časovnim razmahom: njeno upadanje se je začelo štiri leta za večinskim, po šol. letu 1980/81. Rast po letu 1970 je bila izraz novih družbenih in političnih razmer. Togost etničnih odnosov med obema skupinama je popustila in število otrok iz mešanih zakonov v šolah s slovenskim učnim jezikom, je začelo naraščati. Sprva je bil ta pojav neopazen oziroma prikrit. Zbujal je zadrego in bil pojmovan kot nekakšna anomalija: naenkrat ni bilo mogoče zbrisati prejšnje ogroženosti, ki so jo ti zakoni pomenili za manjšino.

Mešani zakoni so dokončno prodrli v slovenske šole in v slovensko zavest, ko so začeli prihajati v slovenske šole otroci povojnega rodu, ki je očitno prerasel nasprotja in zavrtosti glede odnosa z večino. Medtem so se zmanjšale tudi družbene razlike med obema skupnostima: mešani zakon ni pomenil več nujno tudi družbeni vzpon za manjšinca, ki zato ni bil več pripravljen odpovedati se svoji identiteti.

ITALIJANSKO IN SLOVENSKO ŠOLSTVO NA OBALI

Podobno kot je veljalo za manjšinsko in večinsko šolstvo na Tržaškem, tudi obe šolski strukturi na Obali, zaznamujeta dokaj vzporeden razvoj, vsaj kar zadeva sovpadanje pozitivnih in negativnih faz. Razpon teh pozitivnih in negativnih premikov pa je bistveno večji kot onstran meje.

In še ena zanimivost: zaporedje pozitivnih in negativnih faz v razvoju vpisa v obeh šolah na Obali je točno obratno od zaporedja, ki velja za obe šoli na Tržaškem. Tu se razvoj začinja za obe šoli z negativnimi fazami, končuje pa se s pozitivnimi.

Negotovost glede meje je delovala negativno tudi na večinsko šolo v Sloveniji: vpis v slovenske obvezne šole je padal do leta 1951/52 in se znižal skupno za 25 %. Vzporedno je padal tudi vpis v italijanske šole, in sicer v skoro isti meri (seveda v relativnem smislu): za 30 % do istega leta 51/52. Pravi zlom italijanske šole je prišel šele med leti 54 in 55: takrat se je v enem samem letu manjšinska šola številčno skrčila za 80% - od 1.200 na 260 učencev. Skupno je bila v celem prvem povojnem

desetletju italijanska šola skrčena na desetino izhodiščne dimenzije, število vpisanih je prešlo z 2.660 na 260.

Sledilo je obdobje ustaljevanja novega položaja, v katerem je bila glavna značilnost množično priseljevanje neitalijanskega prebivalstva. Vpis v slovenske šole je namreč po šol. letu 1951/52 neprestano rasel 13 let in prešel od števila 2.100 učencev na število 7.700. Ustaliitev političnega položaja je koristila tudi manjšini, a veliko manj: vpis v njene šole je v 14-letni dobi počasne rasti prešel 260 na 460 vpisanih na celotnem območju.

Sledilo je obdobje pešanja vpisov, ki je bilo enako dolgo za obe šoli, le da je tudi na Obali manjšinska šola reagirala nekoliko pozneje; za slovensko večinsko šolo je doba padanja trajala od šol. leta 1964/65 do 1976/77, za italijansko pa od šol. leta 1969/70 do 1981/82.

Tudi tokrat je bila mera padca bistveno različna za obe strukturi. Večinska, slovenska šola je zmanjšala vpis za 13 %, manjšinska, italijanska šola pa za preko 50% in raven vpisanih je dosegla izredno skrb zbujujoče število: 225 učencev v celem obalnem pasu in v vseh razredih osemletke. To obdobje upadajočih vpisov si lahko razlagamo s padajočo krivuljo rodnosti v Sloveniji, ki je od leta 1950 do 1970 prešla z vrednosti 24 rojstev na 1.000 prebivalcev na 15. Obala je eno izmed najizrazitejših priselitvenih območij v Sloveniji, a očitno notranja politična klima ni dovoljevala manjšini, da bi bila njena šola zanimiva tudi za neitalijansko prebivalstvo.

To razmerje se je bistveno spremenilo po letu 1981/82. Vpis v večinske šole je začel ponovno naraščati po šolskem letu 1976/77, a njegov razvoj je obsojen na zastoj, kajti tudi na Obali se je krivulja rodnosti leta 1980 odločno obrnila navzdol in priliv na obvezno šolsko območje bo sedaj iz leta v leto manjši. Tudi dosedanji porast ni bil v tej zadnji fazi kaj posebno izrazit, slaba 2 % na leto. Faza porasta vpisov v italijanske šole, ki se je začela pet let kasneje, pa kaže večji vzpon: poprečno 15 % letnega prirastka. Primerjava krivulje vpisov v prve razrede italijanskih osnovnih šol s krivuljo rodnosti na Obali (ki ni objavljena v tem prikazu), kaže, da se s šolskim letom 1982/83 krivulja vpisov odločno "odlepi" od krivulje rojstev in se začne hitreje vzpenjati.

To jasno pove, da porast vpisov izhaja iz priliva otrok mešanih zakonov in večinskega prebivalstva, ki se zaradi novih razmer odloča za manjšinsko šolo.

VEČINSKO ŠOLSTVO NA TRŽAŠKEM IN NA OBALI

Primerjava obeh večinskih šolskih struktur kaže, da so vpisi vanje potekali v blagem, a skoro zrcalno obrnjenem razmerju. Priloženi grafi zaradi svojega majhnega merila ne pokažejo dovolj zgovorno te obratne usmerjenosti. Italijansko in slovensko večinsko šolstvo je enako reagiralo na povojne obmejne razmere le tri šolska leta, od 1952/53 do 1955/56, v vseh drugih 45 šolskih letih je bil njun odziv obraten..

Od šol. leta 1955/56 do šol. leta 1964/65 je število vpisanih na celotnem obveznem območju na italijanskih šolah na Tržaškem padalo, na slovenskih na Obali pa raslo. Do šolskega leta 1976/77 je bil nato potek obraten in potem spet padajoč na Tržaškem in rastoč na Obali.

Razlaga tega pojava "zrcalne nasprotnosti" med vpisi v obvezne šole, ki seveda kažejo neko splošnejšo družbeno gospodarsko usmeritev, bi zahtevala širše zastavljeno analizo. Tu je lahko dovolj ugotovitev, da je razvoj Obale, in prvenstveno Kopra, precej odvisen od dejstva, da je Koper prevzel del vloge, ki je pred razmejitvijo pripadal Trstu. Nekaj podobnega se je zgodilo na Goriškem, kjer po razmejitvi Gorica stagnira na ravni 40.000, Nova Gorica pa je preseгла 25.000 prebivalcev

Trst se obnaša kot ostarelo mesto v obdobju prehajanja na nižjo dimenzijo urbane strukture, Koper pa v fazi rasti in ustalitve na ravni višje urbane funkcije.

MANJŠINSKO ŠOLSTVO NA TRŽAŠKEM IN NA OBALI

Navedena dejstva so se nujno kazala tudi v razvoju obeh manjšin. Tudi pri njihju ugotavljamo precej dosledno obrnjen potek vpisov; le v osemletnem obdobju, od šol. leta 1948/49 do 1955/56, sta skladno čutili negativne učinke povojne napetosti, dokler se ni z Videmskim sporazumom začela vloga meje postopoma mehčati in preraščati v prepustno družbeno-gospodarsko opno, ki pa še zdaleč ni bila tako zelo odprta, kot bi se lahko sklepalo na podlagi uradnih izjav oblasti.

Različen potek vpisov pri obeh manjšinah kaže, koliko je manjšinsko družbeno tkivo vezano na usodo večinske družbe, znotraj katere živi. Da lahko manjšinska šola zaplava "proti toku" in da doživlja pozitiven razvoj, kljub negativnim demografskim stanjem v večini, se morajo zgoditi v njenem življenjskem prostoru bistveni premiki. V primeru italijanske manjšine gre za veliko neuravnovesnost med standardom večinskega naroda in matičnega naroda manjšine, v korist tega zadnjega, kar daje njenemu jeziku veliko gospodarsko perspektivo in s tem tudi njeni šoli konjunktorno funkcijo.

Kvalitativna razlika sedanjega razvoja obeh manjšinskih šol.

Doslej nakazani številčni premiki so le učinek delovanja izvenšolskih dejavnikov na šolsko populacijo obeh manjšin. Kot taki lahko le delno razlagajo dejansko preobrazbo, ki jo doživlja ta manjšinska struktura vzporedno z raznimi fazami številčne rasti ali upada. Če je številčni vidik važen, pa ni dvoma, da je kakovostni razvoj enako pomemben.

Kot kakovostni razvoj vpisanih je tu mišljena predvsem narodnostna struktura vpisanih v manjšinsko šolsko strukturo, oziroma narodnostna struktura družin, iz katerih izhajajo.

V dobi močnega asimilacijskega pritiska večinskega okolja na manjšinsko skupnost je ta dejavnik učinkoval kot oster selekcijski diskriminator: v manjšinske šole so svoje otroke vpisovali le narodnostno zavednejši starši, taki, ki so bili pripravljeni za ohranitev svoje izvorne kulture celo nekaj žrtvovati (zlasti pritiske na delovnem mestu). V podobnih razmerah so delovali tudi manjšinski šolniki in v takih okoliščinah je manjšinska šola lahko imela le eno funkcijo: utrjevati narodno zavest učencev in občutek pripadnosti manjšini.

Ko so se razmere omilile, ko so mešani zakoni lahko začeli izbirati svoj prostor med obema skupnostima in jih je manjšinska šola začela pritegovati v vse večjem številu, se je njeni osnovni vlogi pridružila še druga. Lahko bi jo definirali kot "rekonstrukcija" narodne zavesti teh otrok, ki so imeli navadno šibko jezikovno znanje in njihovi starši enako šibke vezi z narodno skupnostjo.

Ta naloga se je zdela še posebno potrebna, ker sta obe manjšinski šoli v tej fazi doživljali svojo najšibkejšo številčno točko in sta se soočali z resno nevarnostjo, da v nekaj letih "ugasneta". Čeprav je taka vloga pomenila dejansko obremenitev šolnikov, je bila sprejeta kot edina stvarna rešitev za obstoj. Januarja 1965, na prvem srečanju med predstavniki italijanske manjšine v Jugoslaviji in slovenske v Italiji, je predsednik prvih v svojem poročilu podčrtal kot pozitivno dejstvo, da je vpis v manjšinske šole "prost, zaradi česar šole italijanske manjšine prenehajo obstajati kot izobraževalne ustanove, namenjene izključno pripadnikom etnične skupnosti, ter tako ustvarjajo ozračje in tla primerne za samostojno odločanje vseh staršev".

V zadnjem obdobju se je tema dvema funkcijama pridružila še tretja, ki je logično nadaljevanje prejšnjih dveh: vse večje vključevanje otrok iz družin čistega večinskega porekla, ki ne vidijo več v manjšinski šoli orodje za zgraditev manjšinske etnične identitete, ampak le servis za dosego neke stopnje dvojezične kulturne vzgoje svojih otrok, ker je ta očitno konjunktorna. Ta zadnja faza razvoja nalaga manjšinski šoli več problemov kot pa koristi. Predvsem ogroža dosedanjo vlogo označevalca, ki jo je manjšinska šola izvajala za pripadnike manjšine. Če ta komponenta učencev postane manjšina tudi znotraj šole, pomeni, da mora manjšinska šola dejansko prevzeti neko vlogo, ki ni več njena, ampak celo delati proti svojim interesom.

Pravi paradoks postane taka situacija v razmerah slovenske manjšine v Italiji, kjer si mora slovenska šola prevzeti to vlogo (sicer v manjšini meri kot italijanska na Obali), ker večinski šolski sistem načelno zavrača načelo sožitja, ki bi slonel na poznavanju obeh jezikov in kultur, tudi pri pripadnikih večine. Zato ne le, da zavrača vsako uvajanje slovenskega jezika in kulture v italijanske šole, ampak skrajno strogo dosledno zavrača tudi vsako obliko družbenega priznanja slovenščine v javnosti. Ker pa očitno med večino obstaja majhna, a

občutno povpraševanje po dvojezičnosti, mora to breme prevzeti manjšinska šola, ki je tako in tako obremenjena z (nepriзнano) dvojno obremenitvijo dela z otroki tako iz jezikovno homogenih kot iz mešanih družin.

Slovenska šola na Tržaškem in italijanska šola na Obali sta vključeni v opisani tok razvoja, vendar sta trenutno na različnih stopnjah njegove intenzivnosti. Na podlagi znanih virov je mogoče ponazoriti položaj obeh manjšin v naslednji tabeli:

med osnovnošolci govori doma manjšinski jezik:

	med Italijani v SLO in CRO	med Slovenci v Italiji
• z obema staršema	25 %	65 %
• samo z enim od staršev	40 %	20 %
• z nobenim od staršev	35 %	14 %

Podatki se nanašajo za obe manjšini v celoti, ne le za območji Tržaškega in Obale. Gotovo obstajajo med posameznimi regijami določene razlike, najverjetnejša je ta, da je v mestih delež homogenih manjšinskih družin pod nakazanim poprečjem. To hipotezo potrjuje podatek, da v italijanskih šolah na Reki otroci iz družin, v katerih nobeden od staršev ni Italijan, tvorijo že več kot polovico celote. V slovenskih otroških vrtcih na mestnem območju Trsta in Gorice pa znaša delež povsem neslovenskih družin 13%, delež mešanih zakonov 52% in delež povsem slovenskih staršev 35 %.

Kot dodaten pojasnjevalni element naj velja podatek, ki navaja za Italijane v Istri na splošno, da število pripadnikov večine, ki govori italijanski jezik, znaša preko 400% uradnega števila manjšincev (70.000 nasproti 15.000). Ne glede na verodostojnost te uradne vrednosti število govorcev italijanščine presega število Italijanov. Na drugi strani meje pa je obratno. Ne obstajajo uradni podatki o znanju jezika, a lahko jih nadomestimo s trditvijo, da znaša število Italijanov, ki znajo (ki so se ga naučili) slovenski jezik precej manj kot desetino manjšine. To razliko pogojuje predvsem razmerje med slovenskim in italijanskim narodom, ki sta si po velikosti daleč narazen, in iz tega izhajajoče družbeno gospodarske posledice, a tudi prejšnja plast zgodovinskih pogojenosti.

ZAKLJUČEK

Tako strnjeni in shematični prikaz razvoja dveh manjšinskih šol je nujno površen. O glavnem dejavniku, ki nastopa v njem, o asimilaciji, je bilo podanih le nekaj obrisov.

Potrebno je vsaj omeniti, da je asimilacija in z njo povezana, a manj opazna deasimilacija, eden izmed treh dejavnikov, ki uravnavajo številčni in kvalitativni razvoj neke manjšine. Običajne večinske skupnosti se namreč številčno razvijajo predvsem na podlagi dveh osnovnih dejavnikov: naravnega in selitvenega prirastka. Pri manjšini je treba dodati še asimilacijski dejavnik, ki lahko

ravno tako kot prejšnja dva deluje v obe smeri: v škodo manjšini z asimilacijo ali pa v njeno korist z deasimilacijo, to je, s ponovnim vključevanjem pretežno asimiliranih posameznikov ali družin v krog manjšinske skupnosti.

Potrebno je tudi vsaj malo podrobneje opredeliti vlogo manjšinskega jezika, ki je v dobi komunikacije in naglega prehoda iz agrarnega v vsesplošni urbanizirani način življenja v enem samem desetletju bistveno spremenil svojo vlogo. Prej je v okviru pretežno zaprtih manjšinskih skupnosti deloval kot nekaka obrambna pregrada, ki je označevala skupnost in branila njen notranji svet. Z nastopom televizije pa je manjšinski jezik izgubil tla pod nogami prav pri najmlajši generaciji in prevzel skoraj obratno vlogo, vlogo trojanskega konja, ki ruši manjšino od znotraj. V takih razmerah manjšina izgubi svoje notranje zaledje in dejansko začne živeti kot tujka na lastnem ozemlju, še preden ji je to ozemlje odtujeno.

S tem v zvezi je bistvena vloga manjšinske opremljenosti s sodobnimi množičnimi občili na vseh ravneh, od televizije (in zlasti otroških programov v materinem jeziku) preko radia in dnevnika, vse do kulturne in družinske revije ter lista za otroke.

Če manjšina nima v širši družbi priznано jezikovno dostojanstvo z dejansko rabo jezika v javnih uradih in organih oblasti, se v takih razmerah bistveno spremeni tudi vloga manjšinske šole, pa čeprav v njej pouk poteka v materinem jeziku. Šola v takih razmerah ne more biti opisana niti kot "topla greda", ampak kvečjemu kot "umetna pljuča", ki omogočajo životarjenje, ne pa normalnega življenja in še manj razvoja.

Verjetno ni bila dovolj poudarjena tudi pomembnost vloge, ki jo ima meja za manjšine, ki živijo tik ob njej, kot se dogaja v našem primeru.

In še bi lahko naštevali dejavnike družbenega življenja, ki so nujni, a ne zadostni pogoji za manjšinski razvoj. A ta prikaz se je želel omejiti na šolsko problematiko, zato ga bom zaključil z zadnjo primerjavo med obema manjšinama.

Nenadoma navajajo kot razliko v razvoju obeh manjšin dejstvo, da so se morali Italijani iz Istre izseliti, Slovencem na Tržaškem pa tega ni bilo treba. Na podlagi povedanega menim, da je ta taka razlaga le delno upravičena.

Predvsem mislim, da je bil vrtinec, ki je zajel obe manjšini po koncu vojne po intenzivnosti rušilne moči precej enak. Proces asimilacije, v mirnejših razmerah, poteka v toku rodov, najprej preko ošibitve strnjene manjšinskega ozemlja, vdorov v njegov zgodovinski prostor, v njegovo kulturo, vrednote in jezik, dokler ne načne še njegovega kulturnega in družbenega jedra ter ga dovede do tistega številčnega praga onkraj katerega je propadanje ireverzibilno in pospešeno. Ves ta proces je bil v naših časih in krajih izveden v nekaj letih.

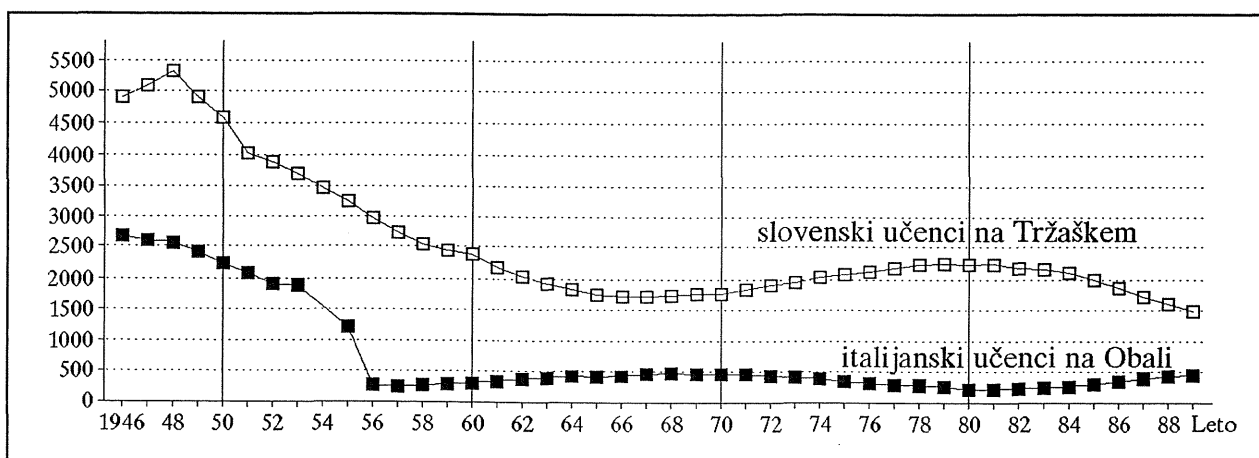
Sešteli so se učinki predvojnih pritiskov, vojnih strahot, povojnih političnih in ekonomskih migracij, demografskih sprememb in priselitev neavtohtonega prebivalstva, ekonomskih kriz in razvojnih dob. Na manjšino so udarila nasprotja blokovskih, regionalnih in lokalnih sporov. Rezultat za Italijane v Istri je bil očiten in nesporen: odhod čez mejo.

Za Slovence v Italiji, kjer je bil učinek nekoliko šibkejši (namesto da bi izgubili 90 % svoje narodne podlage, kot Italijani, so do leta 1965 izgubili "le" njeni dve tretjini), pa je očitno tudi prišlo do eksodusa, le da v tem primeru ni bila prekoračena državna meja, ampak le nevidna narodnostna meja, ki je potekala in še poteka znotraj tržaške pokrajine, ne kot ravna idealna črta, ampak kot meja, ki jo vsak človek nosi v sebi, v svoji zavesti, v svojem občutku pripadnosti eni ali več kulturam.

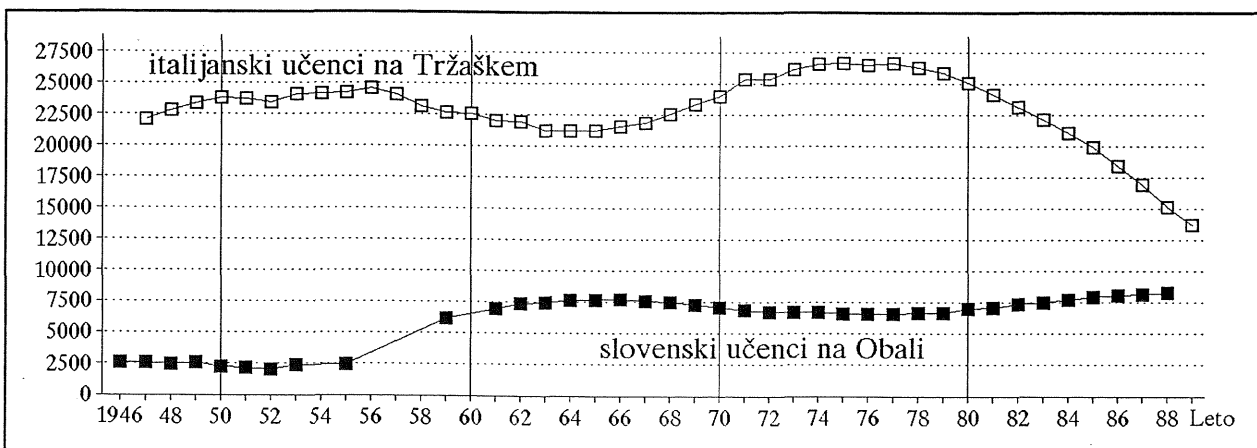
S tem pojmom notranje meje, ki so ga uporabili mnogi pred mano, ne mislim opravičevati ali celo utemeljevati razdvojenost človeka in njegovo zasvojenost z ideološkimi ali kulturološkimi miti. Obratno, z njim mislim le na večjo notranjo jasnost, večjo sposobnost orientacije, večje razumevanje in sprejemanje razlik in na željo po sožitju v razmerah, kjer bo vsak posameznik imel resnične pogoje za čim večje osebno uresničevanje in svobodno izbiro.

ZAHVALA

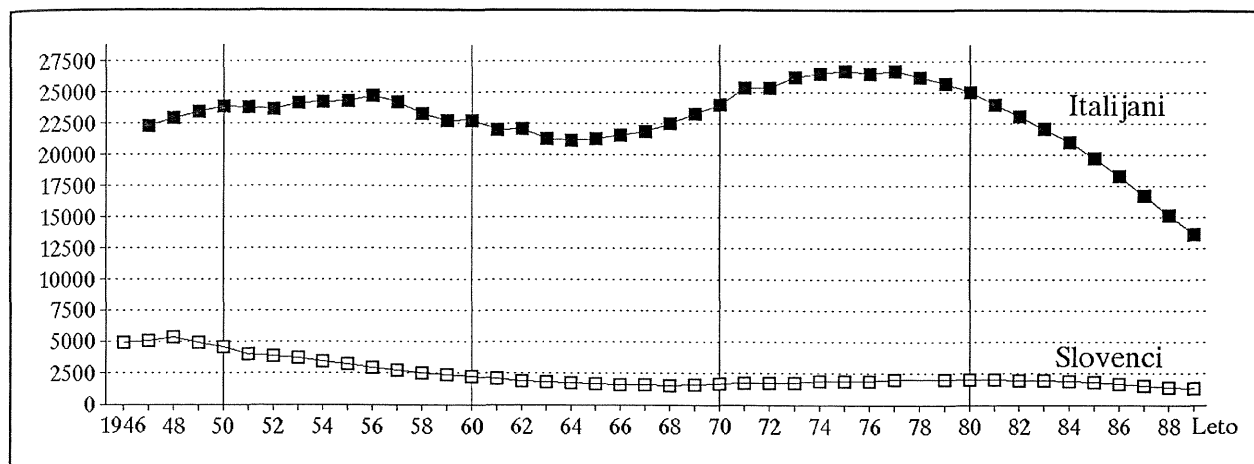
Pri zbiranju gradiva so mi nudili dragoceno pomoč Domoznanstveni oddelek Študijske knjižnice v Kopru, Izpostava Zavoda za Šolstvo Slovenije v Kopru, Pokrajinski arhiv Koper, Narodna in študijska knjižnica v Trstu ter Slovenski Raziskovalni Inštitut.

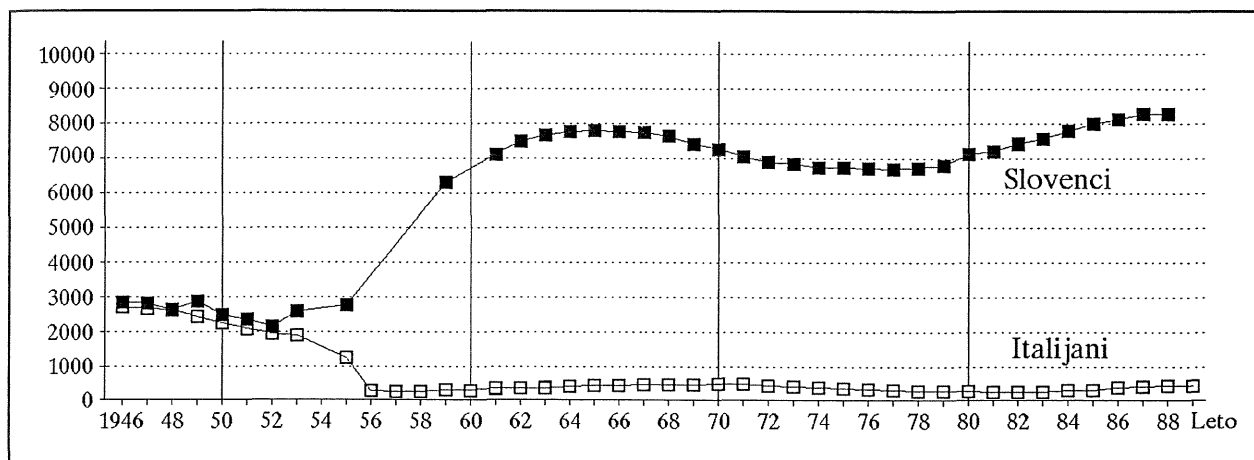
Slika 1: primerjava razvoja števila vpisanih učencev v obvezno območje manjšinskih šol po vojni (Italija = Italijani na Obali, Slovenci = Slovenci na Tržaškem).

Slika 2: primerjava razvoja števila vpisanih učencev v obvezno območje večinskih šol po vojni (Italijani = Italijani na Obali, Slovenci = Slovenci na Tržaškem).

Slika 3: primerjava razvoja števila vpisanih učencev v obvezno območje manjšinskih in večinskih šol na Tržaškem po vojni.

Slika 4: primerjava razvoja števila vpisanih učencev v obvezno območje manjšinskih in večinskih šol na Obali po vojni.

RIASSUNTO

Lo sviluppo del sistema scolastico minoritario e maggioritario sui due versanti del confine italo-jugoslavo nell'ultimo dopoguerra.

Nella Regione Friuli Venezia Giulia in Italia funziona un sistema scolastico della minoranza slovena e parallelamente, oltre il confine, opera pure un sistema scolastico della minoranza italiana.

L'autore analizza il solo sviluppo numerico della fascia dell'obbligo di questi due sistemi, limitatamente alla provincia di Trieste, da una parte, e al Capodistriano, dall'altra. Si tratta di un territorio sottoposto in un passato recente a forti pressioni confinarie e movimenti migratori. Le due aree hanno pertanto delle peculiarità storiche marcate che agiscono pure sulla situazione etnica delle due minoranze.

Sulla base del confronto delle serie storiche del numero degli iscritti nelle scuole delle due minoranze, e considerando anche l'andamento nelle scuole delle rispettive maggioranze è possibile trarre una serie di constatazioni.

Le scuole della minoranza registrano uno sviluppo numerico che può definirsi parallelo a quello maggioritario, sebbene risultino molto più sensibili ai momenti di crisi economica o demografica.

Le scuole minoritarie inoltre subiscono in misura molto forte gli effetti degli avvenimenti esterni all'ambiente socio-economico e politico della propria regione. In particolare risentono dei rapporti tra i due stati confinari e

dell'equilibrio economico stabilitosi tra loro. Il ruolo economico dello stato contermine condiziona il ruolo e il valore della sua lingua sia tra la minoranza che tra la maggioranza.

Essendo legate ai propri sistemi maggioritari, le due scuole minoritarie differiscono notevolmente, nel loro ritmo di crescita. In quanto le due aree confinarie vivono uno sviluppo complementare, anche i grafici dell'andamento scolastico delle due minoranze assumono un'immagine speculare.

La massa di scolari che permette queste fluttuazioni proviene oggi in buona parte dalla fascia dei matrimoni etnicamente misti, che orientano le proprie scelte scolastiche in base a numerosi segnali provenienti dall'interno ma anche dall'esterno della propria regione di riferimento.

Le scuole minoritarie sono un buon indicatore dell'andamento del processo di assimilazione, che è a sua volta fortemente condizionato dalla consistenza numerica della comunità, dalle risorse di cui dispone e dalla sua funzione sociale nella fascia confinaria.

VIRI IN LITERATURA

Groppi D., Italiano é bello? - Il territorio 26, str. 15-18.

Klemenčič V., Gli appartenenti alla nazionalità italiana nella RS Slovena nei censimenti della popolazione dal 1961 al 1971. Atti IV incontro geografico italiano-sloveno, Udine 1974, str. 119-140.

Medica K., Socialno demografske značilnosti Slovenske Istre po letu 1945. Razprave in gradivo, 20, Ljubljana 1987. str. 81-92.

Melik A., Slovensko Primorje, Ljubljana 1952.

Monica L., Scuola: continuità nello sviluppo - Il territorio, 26, Ronchi dei Legionari, str. 5-14.

Orviati S., Assetti e prospettive demografiche dell'area Giuliano-istriana. IDRA I., Pescara, 1988, str. 322-350.

Ostaneč F., Manjšinske šole na Slovenskem, Zbornik Osnovno šolstvo na Slovenskem, 1869-1969. Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1970, str. 624-641.

Piry I., Repolusk P., Demografska gibanja kot dejavnik regionalnega razvoja Slovenske Istre, IGU, Ljubljana, 1988.

Piry I., Narodostno mešano območje v Slovenski Istri, Geographica slovenica 16, Ljubljana, 1986, str. 45-50.

PAK, fond 360, fasc. 32.

Serra E., La lingua italiana oggi e la scuola. Il territorio 26, str. 19-23.

Slovenska Obala v številkah, 1955-1970, Koper, 1971.

Slovensko Primorje in Istra, Beograd, 1953.

Statistični Letopis Slovenije, Zavod za statistiko, Ljubljana (letniki 1981-1989).

Stranj P., Primerjava razvoja vpisanih v dve sosednji manjšinski šoli. 15. zborovanje slovenskih geografov, Zbornik referatov, Ljubljana, 1990, str. 271-277.

Valussi G., La scuola italiana in Istria, Minoranze a confronto, Istituto di Geografia dell'Università di Udine, 1978.

Zbornik ob 40-letnici obnove slovenske šole v Istri. Občinska konferenca SZDL Koper, 1985.